

Spartak Paskalevsky

(Germany)

A Review of Helmut Schaller, Rumjana Zlatanova (Hg.): Deutsch-Bulgarischer Kultur- und Wissenschafts-transfer. Mit Bibliographien zur „Bulgaristik in Deutschland“ und zur „Glagolica des Slavenlehrers Konstantin-Kyrill“. Forum: Bulgarien, Band 1. Berlin 2013, 392 p.

Abstract: The German-Bulgarian Society for the Promotion of the Ties between Germany and Bulgaria (headed by president Prof. Helmut Schaller, Doctor Honoris Causa of Sofia University St. Kliment Ohridski) dedicates the collection of contributions and bibliographies in the field of Bulgarian studies titled German-Bulgarian Cultural and Scholarly Transfer to the Third International Congress in Bulgarian Studies, held in Sofia, May 2013.

Not only the papers featured in the collection, but also the publications of the numerous members of the Society from its establishment in 1996 until today testify to the invariable interest in Bulgaria shown by German scholars, which has remained unchanged in the period of profound societal and political changes that have come to pass in Germany and Bulgaria after the Fall of the Berlin Wall in 1989.

An important prerequisite for the promotion of Bulgarian studies in the Federal Republic of Germany has been the institution of the Bulgarian Collection series, of which two volumes were dedicated to the First (1981) and the Second International Congress in Bulgarian Studies (1986), respectively. The collection under review has marked the beginning of a new series titled Forum: Bulgarien (Forum: Bulgaria) founded by the Society in cooperation with the Frank & Timme Publishing House in Berlin.

Спартак Паскалевски

(Германия)

Рецензия за Helmut Schaller, Rumjana Zlatanova (Hg.): *Deutsch-Bulgarischer Kultur- und Wissenschaftstransfer. Mit Bibliographien zur „Bulgaristik in Deutschland“ und zur „Glagolica des Slavenlehrers Konstantin-Kyryll“*. Forum: Bulgarien, Band 1. Berlin 2013, 392 с.

Сборникът „Немско-български културен и научен трансфер“ с българистични приноси и библиографии Немско-българското дружество за насърчаване на връзките между Германия и България (с президент проф. Хелмут Шалер, почетен доктор на СУ „Св. Климент Охридски“) посвещава на III Международен конгрес по българистика, състоял се в София през май, 2013 г. Не само авторите на представените в Сборника изследвания, но и публикациите на многобройните членове на Дружеството, от основаването му през 1996 г. до днес, свидетелстват за неизменен интерес на немските учени към България, съхранен и в период на дълбоки обществени и политически промени както в Германия, така и в България, насъпили след падането на Берлинската стена през 1989 г. Важна предпоставка за развитието на българистиката във Федерална република Германия е появата на поредицата „Българска сбирка“¹, в рамките на която излизат два тома, посветени на Първия (1981) и един – на Втория международен конгрес по българистика (1986).² С настоящия Сборник се поставя началото на новооснована от Дружеството поредица „Форум: България“ при издателство „Франк & Тиме“ в Берлин.

Представените в него приноси, под редакцията на Р. Златанова и Х. Шалер, застъпват широк спектър от исторически, политически, лингвистични, литературни и културологични теми, които осветяват различни аспекти на немско-българския и европейско-българския научен дискурс.

¹ Основана от Волфганг Геземан, Кирил Харалампиев и Хелмут Шалер, 1980-1990 г. Предстои появата на поредния т. 9 тази година.

² Срв. 1. *Bulgarische Sprache, Literatur und Geschichte*. Neuried 1980; 2/3. 1300 Jahre Bulgarien. Studien zum I. Internationalen Bulgaristikkongress Sofia 1981. Neuried 1981, 1982; 4. *Bulgarien. Internationale Beziehungen in Geschichte, Kultur und Kunst*. Neuried 1984; 5. Duridanov, I.: *Die Sprache der Thraker*. Neuried 1985; 6. *Einundzwanzig Beiträge zum II. Internationalen Bulgaristik-Kongress in Sofia 1986*. Neuried 1986; 7. *Bulgaristik-Symposium Marburg*. München 1990.

Част I („България и Европа“) започва с изследването на многогодишния член на Президиума на Дружеството и изтъкнат специалист по история на българската църква Ханс-Дитер Дьопман (Берлин) *Българите и Зографският манастир* (с. 11-19) – един от най-значителните български духовни и културни центрове през Средновековието. Авторът проследява историята на Света гора, основаването на койнобитските манастири от св. Атанасий Атонит и „Голямата Лавра“ (IX в.), легендарните сведения за възникването на българския Зографски манастир (по времето на цар Симеон в 919 г. или на братята от Охрид Мойсей, Аарон и Иван Селима- според Зографската грамота от 1342 г.). Интерес представлява опитът за църковна уния с Рим по времето на патриарх Йоан XI Бекос (1275-1282), на който се противопоставят монасите от Зограф, в резултат на което 26 от тях намират мъченическа смърт чрез изгаряне на 10.10.1276 г. За това събитие напомня и издигнатият през 1873 г. кенотаф в двора на манастира. След настъпилото от каталонските кръстоносци опустошение, манастирът се възстановява по времето на цар Иван Александър. Оттук исихастките идеи проникват и в престолния Търновград. През XVII в. в Зограф развива своята дейност бележитият книжовник и иконописец св. Пимен Зографски, изографисал след завръщането си в родината над 300 църкви и 15 манастира. През XVIII и XIX в. „Зограф“ е център на българското Възраждане: тук твори отец Паисий, благодарение на даренията на неговия брат (Хаджи Вълчо от Банско) през 1764 г. тук е издигната църквата „Св. Богородица“, в манастира са изпратени на заточение Неофит Бозвели и Иларион Макариополски, Захарий Зограф сътворява неповторими стенописи (1851-1852). Въпреки изпитанията на времето, земетресения, войни, опустошения, българският „Зограф“ запазва богатата си библиотека с ценни ръкописи и старопечатни книги, като остава подчинен на икуменическият патриарх на Константинопол.

Въз основа на описания в многобройни пътеводители от 1908 г. до днес Себастиан Кемпген (Бамберг) проследява проблематичното отношение към фигурата на Освободителя във времето: *Българите и техният Цар-Освободител* (с. 21-42). Паметникът на цар Александър II пред Народното събрание в центъра на София, осветен през 1907 г., е дело на спечелилия сред кандидати от 15 страни конкурс флорентински скулптор Арнолдо Дзоки. Не може да се установи кога точно е поставен първоначалният надпис „Царю Освободителю – признателна България“. След 9.IX.1944 в комунистическа България се променят имена на градове, улици (бул. „Руски“ вм. „Цар Освободител“), площади (пл. „9 септември“ вм. пл. „Княз Александър Батенберг“),

независимо че като единствен паметник на цар в Източна Европа паметникът на Александър II в София не е премахнат. Надписът обаче вече гласи: „Паметник на братята освободители”. Впрочем новопостроеният Патриаршески храм е посветен през 1912 г. на „Св. Александър Невски”, от 1916 до 1920 г. се нарича „Св. св. Кирил и Методий”, след което се връща първоначалното му име; Мавзолеят на Георги Димитров започва да се възприема като 'Паметник на Освободителя', фигурата на Альоша в Пловдив се издига на мястото на антична статуя на Херкулес и т.н. Авторът подчертава необходимостта от бъдещи исторически изследвания на отношението към освободители и герои в България.

Хелмут Вилхелм Шалер (Марбург) разглежда *България и Италия през XX в. – културни и научни взаимоотношения* (с. 43-66). Проследява се появата на първи публикации върху българската история още в края на XIX в. и зараждането на систематични българистични интереси сред италианските слависти, особено след откриването на първата славистична катедра през 1920 г. в Падуа до днес. С точни библиографски данни се представят и в съдържателно отношение обнародваните граматика, учебници, речници и изследвания върху българския език и литература, както и публикуваните преводи на български писатели и поети, помествани първоначално в „Българска библиотека”, основана от Енрико Дамиани, по-късно в издавания от него орган на Италианско-българското общество в Рим „Vulgaria. Rivistadicultura“ от 1941 г. нататък, както и в сп. „RicercheSlavistiche“ от 1952 г. под редакцията на Рикардо Пикио. Научните връзки с България се активизират особено в периода между двете световни войни, когато в Софийския университет се създава специалността „Италианска филология”, а многобройни италиански лектори се изявяват не само в София, но и в Пловдив, Бургас, Варна, Велико Търново, Стара Загора и др. Богати на информация са портретите на бележитите италиански българисти Енрико Дамиани (1892-1953), Джорджо Нуриджани (1892-?), Луиджи Салвини (1910-1957).

Актуална е темата на Тим Греверт (Ерцхаузен): *Селото в България – дребни селяни, социалистически аграрни комплекси и намаляване броя на населението през XXI век*(с. 67-76). След направения исторически преглед на състоянието на селското стопанство в България преди и след 9.IX.1944 г. авторът идва до заключение за необходимост от модернизиране на влошената пътна мрежа, което е от решаващо значение за бъдещето

развитие на туризма в маргинализираните днес селски райони, богати на минерални извори, термални бани, чиста природа и исторически паметници.

Авторите от част II на сборника изследват разностранните „Взаимоотношения в областта на политиката и историята“.

Дитмар Ендлер (Лайпциг) проучва *Какво се чете в Германия за България в края на XIX в.* (с. 79-104). Става въпрос за периода след Руско-турската война, Берлинския конгрес, предизвикал в новоосвободена България отново конфликтна ситуация с разделянето на страната (Княжество България и автономна провинция Източна Румелия), Обединението през 1885 г., офицерския заговор на русофилите срещу княз Александър фон Батенберг и последвалата му абдикация през 1886 г., събитията от началото на XX в. и дейността на цар Фердинанд, привлекли вниманието на цяла Европа върху „една нова страна“ на Балканите. С точни библиографски данни и особено ценни на информация цитати се представя богатата публицистична и историческа литература на автори като Мориц Берман, Артур фон Хун, ген. Леонид Соболев, дворцовия духовник Адолф Кох, Арнолд фон дер Пасер, Спиридон Гопчевич, Бресниц фон Сидачов, Рихард фон Мах, Ханс Клебер; научно-популярните публикации на А. Е. Лукс, Франц фон Батенберг, Артур Ахлайтнер, Паул Линденберг, Курт Фльорике; романите и разказите на Ханс Вахенхузен, Дора Щремפל, Адолф Флакс, Карл Май, Оскар Мединг и др. Към публикациите на посочените автори се появяват и първоначални преводи на български литературни творби от Карл Францос и Георг Адам, които свидетелстват за наличието на многостранни представи за България през разглеждания период - документи за духа на времето, написани от очевидци и участници в представяните събития. Ето защо напоследък се превеждат на български книгите на Адолф Кох, Артур фон Хун, Рихард фон Мах.³

Бианка Виланд (Марбург) проследява *Пътуването на принцеса Мария Каролине фон Батенберг, княгиня цу Ербах-Шьонберг, в България през 1884 г.* (с. 105-122). Голямата сестра на княз Александър фон Батенберг през целия си живот (1852-1923) проявява голяма ангажираност в социални проекти: основава почивен дом за учителки, подпомага дейността на Съюза на еврейските жени, организира помощи за социално слаби, обявява се срещу търговията с девойки, изнася множество просветни лекции, провежда четения. От ранна възраст се занимава с активна преводаческа дейност и

³Срв. и Чернокожев, Н.: България: стереотипи и екзотика. Техники на сглобяване на български образ в немскоезичната книжнина от XIX век. София 2012.

проявява безспорен писателски талант, за което свидетелстват многократните издания на нейните мемоари и пътеписиот 1919 г. насам. Нейните „Спомени за едно смутно време” излизат едва през 1995 г. в превод и на български език. Въз основа на множество цитати Виланд прави читателя съучастник на пътуването на княгиня Мария Каролине и нейния съпруг княз Густав цу Ербах-Шьонберг от Дармщат през Виена, Будапеща, по Дунава (с кораб „Александър”) до Русе-Варна-Сандрово-Букурещ-Синая-Лом-София, разкрива се непредубеденото и приветливо отношение на гостите към страната и българите, описва се обкръжението на княза и всенародното възхищение от неговата личност, поведение и прекрасния му български език, на който открива работата на Народното събрание през 1884 г.

Приносна е студията на Райко Краус (Тюбинген) *Археология в трудно време – Герхард Берсу и разкопките при Садовец през 1936-1937 г.* (с. 123-138). В Садовец на р. Вит и на Големаново кале се разкриват праисторическо селище, късноантични укрепления, единствената разкопана ранновизантийска крепост на Балкана и по-късно възникнало българско селище. Резултатите от проучванията излизат от печат едва 55 години по-късно, причина за което е не самоизбухването на Втората световна война, но и настъпилите впоследствие трудности за осъществяване на западногерманско-български научни публикации. Блестящият археолог и специалист по стара история, геология и история на изкуството Г. Берсу (1889-1964) още като студент е избран за чл.-кор. на Немския археологически институт в Берлин, по-късно - за втори (1928) и първи (1931) директор на Римско-немската комисия във Франкфурт на Майн, развива активно научно сътрудничество с колеги от дунавските страни, през 1935 г. е приет за член и на Българския археологически институт. Със създаването на Съюза за немска праистория през 1933 г. обаче праисторическите изследвания се поставят в услуга на национално-социалистическата идеология и расистко-антисемитска интерпретация на праисторическата култура в Средна Европа като (пра)германска. Евреинът Г. Берсу е свален от директорски пост, преждевременно пенсиониран и принуден да емигрира във Великобритания. Едва през 1950 г. той се връща на работното си място във Франкфурт/М., където остава до 1956 г. През 1936 г. участва в разкопките в Садовец, водени от Иван Велков. Благодарение за сътрудничеството на тогавашния председател на БАН Богдан Филев, Берсу идва в България и на следващата година, като изготвя отлична археологическа документация. Не доживява излизането ѝ от печат през 1992 г.

под редакцията на своя някогашен асистент Йоахим Вернер и участието на Й. Юркова, Г. Кузманов, Х. Тодорова, В. Велков, П. Вълев, В. Василев и К. Диц.

На литературоведска и езиковедска проблематика (част III) са посветени няколко статии. Ирина Фиц (Хайделберг) изследва *Фигурата на редактора в Е:то и Ще: на ВБВ – Васил Бранимиров Видински* (с. 141-153) – философ, писател, поет, автор, пишеща машина ВБВ. *Исторически поглед към българските граматика на немски език* (с. 155-165) хвърля Зигрун Комати (Рюселсхайм), която проследява появата на интереса към българския език първоначално от страна на немските романтици (Я. и В. Грим) и задълбочаването му особено с появата на Института за български език в Лайпциг през 1906 г. и изданията на учебни пособия и преводи от основателя му Густав Вайганд, последвани в по-ново време от Ст. Гинина/Цв. Николова/Л. Сакъзова 1971, Х. Валтер/Е. Карванбасиева/Ю. Антонова/К. Гутшмид/М. Николова 1987, В. Радева/Х. Валтер/Й. Пенчев/З. Комати 2003, Х. Ерисман-Клингер/Р. Павлова 2003, В. Алексиева 2004 и С. Даиева-Шнайдер 2009.

В модела нановата научна програма „Европейски езиков съюз” (1999) Паул Шмиц (Лайпциг) търси *Мястото на българския език в обединена Европа – евролингвистична перспектива* (с. 167-180) и посочва 9 конституиращи признака, които отнася към европейските типологично-релевантни морфологично-синтактични признаци на българския език. Очертават се следните типологични ареали на европейските езици: 1. Западна Европа – аналитизъм, 2. Средноизточна Европа – синтетизъм, 3. Източна Европа – неевропейски езици, 4. Югоизточна Европа – балканизми. Подчертава се необходимостта от по-нататъшни изследвания за установяване на конвергентните процеси между посочените езикови типове.

Хорст Рьолинг (Витен) разкрива фундаменталния характер на статията „Значението и задачата на нашата етнография” от 1889 г. (*Солидна и обхватна основа – за уводната статия на Иван Шишманов в Сб НУНК*, с. 181-186) в библиографско, методическо и научно-организационно отношение, както и актуалната научно-историческа стойност на положеното от Иван Шишманов забележително начало на българската наука в края на XIX в.

Вампиризмът в България и глобалните му паралели (с. 187-196) в типологичен и етимологичен аспект изследва Корина Лешбер (Берлин), основавайки се и на актуални археологически находки (скелети на вампири) от Созопол (2012), Румъния (2004), Венеция (2006), Кипър (2009).

Румяна Конева и Елизабет Шоре (София и Фрайбург/Бр.) свързват началото на Фрайбургската славистика с лекционния курс за „Света на славяните“ от проф. Иван Шишманов през 1923-1924 г. (*Фрайбург в Брайтгау - един българистичен център*, с. 199-219). Пръв ръководител на Славистичния семинар към Университета е Вилхелм Летенбауер (1962-1976), следван от Екард Вайер (от 1977, под чието ръководство се осъществява многотомният проект „Големите четиминей на Митрополит Макарий“, в изпълнението на който редом до Х. Миклас, Кр. Фос, Т. Дайбер, Ф. Келер, Н. Киндерман и др. участват руски и български палеослависти), Елизабет Шоре (от 1990), Юлиане Бестерс-Дилгер (от 2007) и др. Водят се занятия по руски, полски, чешки, сърбохърватски, от 1977 г. и по български език, но Българскилекторат се открива на 1.10.2006 г. от Р. Конева, следвана от Св. Черпокова. Обогаत्या се тематиката на провежданите българистични занятия, организира се учебно пътуване до България през 2007 г., традиционни стават университетските празници по повод на 24 май и на 8 декември. На инициатора за въвеждането на студения празник в България, „европейския гражданин на света“ проф. И. Шишманов, през 2010 г. се посвещава и пръв по рода си симпозиум, на който се изнасят нови данни за живота на учения, разкриващи неуморната му дейност като пръв носител на паневропейската идея и участник в движението за обединена Европа, оглавно през 1922 г. от граф Р. фон Куденхоф-Калерги. Събитието се ознаменува от немска страна и с поставянето на паметна плоча за българския учен в Славистичния семинар. Две години по-късно се чества 50-годишнината от създаването на Славянския семинар във Фрайбург и 150-годишнината от рождението на българския учен с филма „Преди началото“ (на Б. Василев и Р. Конева) и посветената на него изложба „България в Европа“, представена не само в София и Фрайбург, но и в други европейски страни.

Интересът към славянските езици и литератури в най-стария немски университет Хайделберг бележи началото си с основаната през 1862 г. и наречена по-късно „Руска академическа библиотека Н. И. Пирогов“ (Румяна Златанова, Хайделберг): *Къмразволя на българистиката в Хайделберг*, с. 221-261). Между 1931 и 1956 г. известният философ Н. фон Бубнов ръководи извънуниверситетския „Славянски институт“. През 1956 г. за пръв титуляр на славистичната катедра е избран Д. Чижевски, на когото сътрудничат Р. Айцетмюлер, А. де Винценц, Х.-Ю. цум Винкел, Б. Зелински, по-късно тук се издвояват Х.-Ю. Герик, Б. Панцер, Кл. Щайнке, В. Потхоф, У. Хефттрих, Я. Гвозданович и редица лектори по руски, полски, чешки и сърбохърватски език. По покана на

институтското ръководство през 1988 г. Р. Златанова полага основите на Българския лекторат, по искане на Института временният ѝ договор на хабилитиран преподавател е променен на безсрочен – първи и безпрецедентен случай в историята на българистиката в Германия. Разкрива се репертоарът на водените от нея занятия, който далеч надхвърля областта на българистиката: застъпва се не само цялостното развитие на българския език и литература от IX в. до днес, но и старобългарският език, палеославистични теми, както и областта на сравнителното славянско езикознание и балканистиката. Представя се проблематиката на многобройните българистични магистърски и докторски работи, редом до значителните научни публикации на самата Р. Златанова, богатата ѝ и плодотворна културна, просветна и издателска дейност, разкриваща разностранни аспекти на научния и художествения дискурс на европейска сцена.

Последната част включва изключително полезни и актуални „Библиографии”.

Румяна Златанова (Хайделберг) посвещава избрана библиография на 1150-годишнината от създаването на *Глаголицата на славянския първоучител Константин-Кирил в немско-българския научен дискурс* (с. 265-301).

Хелмут В. Шалер (Марбург) представя *Българистиката в Германия - публикации на немски и български българисти 1990-2012 г.* (с. 303-391) в следните области: Взаимоотношения между България, Германия и Европа; Обща литература върху България; Българска история и актуална политика; Езиковедски публикации; Българска литература; История на културата в България; Богословски науки и история на изкуството; Право и стопански науки.

Да пожелаем на новата поредица широк успех сред заинтересованата публика.